

Печатать

Закреть

«Справжні конотопи» До 350-річчя Конотопської битви

Автор : Юрій Мицик

10 липня 13:00

В історії кожного народу і кожної держави є події, про які нащадки завжди згадуватимуть із вдячністю...

В історії кожного народу і кожної держави є події, про які нащадки завжди згадуватимуть із вдячністю. Однак в умовах колоніального стану така традиція порушується, бо загарбники прагнуть стерти славні події з пам'яті поневоленого народу, аби пригальмувати процес національного відродження, боротьби за національну незалежність.

Класичним прикладом цього може служити історія Конотопської битви 8—10 липня (28—30 червня) 1659 року, коли українська армія вщент розгромила загарбницькі російські війська. Але пізніше Україна програла війну, внаслідок чого втратила незалежність, а ще пізніше (наприкінці XVIII ст.) — і політичну автономію. Більшість українських земель опинилася під владою Російської імперії.

Через колоніальне становище України в історичній науці насаджувалися концепції і погляди на історичне минуле, які відповідали насамперед інтересам загарбників. А Конотопська битва уже своїм фактом руйнувала міфи про споконвічну й непорушну дружбу між українським та російським народами, про однаковість українського народу в підтримці Переяславської ради 1654 р., про загальнонародне прагнення українців до «воссоединенія». Мало того, вона нагадувала російським великодержавним шовіністам про найбільшу в історії Росії другої половини XVII—XVIII ст. поразку російської армії — поразку саме від українців. Яка для імперської свідомості була аж надто болючою. Тому Конотопська битва всіляко замовчувалася, а коли й згадувалася, то скоромовкою і відверто вороже, тенденційно, аж до відвертих фальсифікацій.

Українська підколоніальна наука здебільшого мовчала, слово правди могли сказати лише історики, які працювали поза силовим полем Москви (у прямому значенні цього слова). Але зусиль В.Герасимчука, М.Грушевського, Д.Дорошенка, І.Крип'якевича та деяких інших було замало. Лише в останні роки з'явилася низка цінних досліджень українських (А.Бульвінський та ін.) і польських (П.Кролл) науковців, які істотно прояснили передісторію та хід російсько-української війни 1658—1659 рр. та Конотопської битви. Натомість російські автори (І.Бабулін) в дусі пріснопам'ятної «борьбы против буржуазных фальсификаторов» прагнуть применшити масштаби битви, трактують гетьмана Виговського як «ізмєнника», відмовляють українцям у праві на свою державу, а царський уряд подають у ролі... миротворця (!).

Отже, російсько-польське перемир'я, укладене за спиною України-Гетьманщини у Вільно 1656 р., було брутальним порушенням умов рівноправного російсько-українського договору 1654 р. Тиск із боку Москви на незалежну Українську державу особливо посилювався по смерті гетьмана Богдана Хмельницького у 1657 р., коли через низку об'єктивних причин значно погіршилося її внутрішньо- та зовнішньополітичне становище. Особливо небезпечним було те, що Москва дедалі активніше підтримувала за спиною законного уряду і легітимного гетьмана Івана Виговського опозицію, яку очолювали авантюристи та політичні демагоги — кошові Яків Барабаш та Іван Безпалый, полтавський полковник Мартин Пушкар. Московські воеводи, котрі сиділи зі своїми гарнізонами в Києві та деяких інших містах, дедалі нахабніше втручалися у внутрішньоукраїнські справи, ігноруючи волю гетьмана. Врешті, підбурювана ззовні опозиція взялася за зброю, і Виговський, перебравши всі мирні заходи, мусив застосувати силу.

Російсько-українська війна ставала чимдалі масштабнішою. На кордонах зібралося велике царське військо, яке здійснювало рейди вглиб України, а потім перейшло у відкритий наступ. 10 листопада 1658 р. наказний гетьман Григорій Гуляницький закликав ніжинського наказного полковника Григорія Кобилецького готуватися до оборони, бо «Москва наступає безбожна із свавільниками (пушкарівцями та барабашівцями). —

Ю.М.

)... все мечем та вогнем розоряють, церкви Божі та монастирі палять, священників, іноків та інокінь, всіх під меч без жодного милосердя (дають), а крім того, над паннами, добрими дівицями та попадями розоріння чинять, груди їм відрізають, не шкодують навіть малих дітей, виколюють очі святим на образах...» У той час як Річ Посполита надавала Виговському скоріше символічну допомогу, а Кримське ханство обмежувалося короткочасними походами, царська Росія спрямовувала значні війська на Україну, не спиняючись перед жорстокими репресіями. Особливо «відзначився» князь Ю.Борятинський, який сплюндрував і випалив околиці Києва, порубав і повісив чимало мирних жителів. Небезпідставно Г.Гуляницький гостро дорікав царському послові за те, що «безпрестанные войска свои на нас с своевольниками насылает и многие места выжгли и высекли... и поругательство над христианы чинят». Послів Виговського, які вимагали в царя не втручатися в українські справи і повернути назад свої війська, було заарештовано, а згодом послано в Україну величезне російське військо на чолі з князем О.Трубецьким, С.Пожарським, Г.Ромодановським, С.Львовим, Ф.Куракіним.

Невеликі українські заслони відійшли до Срібного (Прилуцький полк під проводом майбутнього гетьмана Петра Дорошенка) та до Конотопа (Ніжинський та Чернігівський полки під проводом ніжинського полковника Григорія Гуляницького). Після жорстоких боїв Срібне було захоплене й винищене, а 16 квітня 1659 р. передові російські війська підступили до стін Конотопа. Почалася тривала облога міста...

Гуляницькому вже не вперше було тримати оборону фортець, і він зі своїми козаками та місцевим ополченням вдало протидіяв ворожим військам. Загарбники задовольнилися тим, що спалили Борзну й передмістя Ніжина в ході своїх короткотривалих рейдів. Основні сили московського війська стояли під стінами Конотопа. Успішна оборона Конотопа дала змогу Виговському виграти час і зібрати досить велике українське військо, яке разом із незначними загонами сербів, молдаван, поляків і «німців» (не тільки власне німців, шведів та ін., а й українців зорганізованих за зразком німецької піхоти) налічувало майже 60 тисяч. Домігся гетьман і того, що кримський хан Мухамед Гірей IV вирушив йому на підмогу. У першому ж бою загони Карач-бея розбили 15-тисячне російське військо. Біля Крупич-поля союзники з'єдналися і вирушили до Конотопа. 24 червня під Шаповалівкою Виговський розбив чималий ворожий роз'їзд. А 8 липня почалися сутички з передовими загонами російської армії біля переправи через річку Соснівку під Конотопом. Тут Виговський залишив орду, яка поділилася на дві частини, і половину українського війська. Сам же на чолі решти війська завдав противникові удару. Побачивши нечисленне військо гетьмана, князь Семен Пожарський сміливо пішов на нього, а коли воно почало тікати (як виявилось, це була військова хитрість), кинувся навздогін. Перейшовши за втікачами річку, Пожарський опинився в пастці. Із засідки з двох боків вдарили головні сили Виговського і орда. Одночасно широко розплилася річка, яку козаки навмисне загатили і на додачу зруйнували міст, що унеможливило відступ московської кінноти. Вона застрягла в багні, у «справжніх конотопах», як писав тогочасний хроніст. Узята в кільце російська армія опинилася в безнадійному становищі й танула на очах... Повторився сценарій Зборівської битви 1649 року.

9 липня 1659 р. союзники завдали удару московському війську, яке стояло під стінами Конотопа. Побачивши, як розгортаються події, Гуляницький здійснив успішну вилазку і захопив частину артилерії та обозу. У ході жорстокої битви союзники змусили російське військо відступати за межі Гетьманщини «оборонною рукою», тобто табором, відбиваючись від навальних атак козаків і татар. Сам Виговський, котрий керував битвою, ледь не загинув: спочатку гарматним ядром відірвало ногу його коневі, потім куля розірвала одяг на гетьмані. У переслідуванні відступаючого російського війська (14—16 липня) відзначився білоруський шляхтич Мстиславського воеводства, який переселився в Україну, Богдан Дубяга.

У результаті Конотопської катастрофи на полі бою полягло близько 30 тис. царського війська, а союзники втратили 10 тис. (Виговський втратив 4 тис. козаків, хан — 6 тис. ординців). Чимало російських вояків потрапило в полон, у тому числі й кілька воєначальників і сам Пожарський. Останній поведився брутально, обсіпав хана лайками, за що був страчений, а разом із ним — іще багато полонених. Український літописець Самійло Величко написав із цього приводу: «Отак за Виговського було, Бог так зволив, розором і кров'ю війська і його (Пожарського) власною, невинне пролиття крові Сріблянських мешканців і розор міста, що їх учинив Пожарський, бо з тої поразки зміг утекти до свого обозу під Конотоп хіба той, хто мав крилаті коні». Конотопська битва мала надзвичайно широкий резонанс, у Європі були навіть надруковані реляції із цього приводу, про неї писали українські літописці та польські хроністи.

Сучасні російські історики-публіцисти прагнуть довести з допомогою некоректних підрахунків, що втрати царського війська були менші ніж 10 тис. (але навіть якби справді це було так, то ті втрати більші, ніж шведів під Полтавою у 1709 р.!). Але не хто інший, як С.Соловйов — класик російської історіографії, котрого аж ніяк не запідозриш у симпатії до українського козацтва (швидше навпаки!), змушений був визнати, що «цвіт московської кінноти, який відбув щасливі походи 1654 і 1655 рр., загинув за один день... У жалобній одежі

вийшов цар Олексій Михайлович до народу, і жах напав на Москву... Трубецької, на котрого покладали найбільші надії, утратив таке величезне військо! Москва тепер затремтіла за свою власну безпеку: з наказу царя люди всіх станів поспішили на земляні роботи з укріплення Москви. ...Мешканці околиць зі своїми родинами й майном наповнили Москву, пішла чутка, що цар виїздить на Волгу, за Ярославль». Сучасні історики встановили, що під Конотопом загинули представники багатьох поважних московських родів, що робило поразку царського війська ще болючішою...

Виговський швидко очистив від загарбників територію Гетьманщини і готував наступ на Москву, збираючись повторити похід Петра Сагайдачного та Михайла Дорошенка. Але невдовзі він був змушений відмовитися від свого наміру. Причиною стало загострення громадянської війни в Україні, вибух повстання в тилу і похід одного з опозиціонерів (Івана Сірка) на Крим, що змусив хана повернути на батьківщину. Українське суспільство не було тоді єдиним, далися взнаки і століття бездержавності, що зумовило розгул анархії, та всіляких опозицій, які легко ставали зряддям у руках іноземних загарбників. Словом, «самі себе звоювали», як потім із гіркотою писав Іван Мазепа. Не бажаючи нищення батьківщини, Виговський склав булаву, яка перейшла до Юрія Хмельницького —недолугого сина Великого Богдана. Скориставшись ситуацією, нова російська армія вдерлася в Україну.

...27 жовтня 1659 р. Юрій Хмельницький під тиском російського війська підписав новий (уже нерівноправний) російсько-український договір у Переяславі, внаслідок чого Україна з незалежної держави перетворилася на автономну одиницю у складі Московської імперії...

Попри програму українцями війну та всі подальші невдачі, Конотопська битва була й залишається одним із славних символів національно-визвольної боротьби українського народу, засвідчуючи високі моральний дух і рівень військового мистецтва українського війська. Її досвід іще раз показав, що будь-які воєнні звияги залишаються безрезультатними, коли немає єдності народу, коли велика справа створення держави підмінюється боротьбою за інтереси одного класу, групи чи партії, що має своїм наслідком громадянські конфлікти та війни, втрату незалежності й встановлення іноземної влади...